

MAGYAR PSZICHOLÓGIAI SZEMLE, 1962. 4. SZÁM

Dr. Lénárd Ferenc és S. Molnár Edit: A tevékenység értelmezése a materialista pszichológiában

A cikk pszichológiai aspektusból tárgyalja a tevékenység fogalmának értelmezését, és utal a vele kapcsolatban felmerülő problémákra. A tevékenység a materialista pszichológiának a tudat, a tudattalan, a személyiség fogalma mellett egyik alapfogalma.

Az alapfogalmak tisztázásának igénye azért jelentkezik most a pszichológiában, mert egyrészt még fiatal önálló szaktudomány, másrészt pedig a marxista filozófia hatása, valamint a társadalomtudományok fejlődése lehetővé tette új, materialista alapokon való felépítését. A cikk a későbbiek során rámutat arra, hogy hiányosságok még vannak, mert bár pl. a környezet és az ember kapcsolatát számos tanulmány tárgyalja, mégis hiányzik a pszichológia és a társadalmi fejlődés törvényszerűségei közti kapcsolat kellő tanulmányozása.

A tevékenység fogalmának tisztázása nemcsak a pszichológiai vizsgálatok eredményessége, a pszichológiai munkák kritikai tanulmányozása céljából fontos, hanem azért is, mert pl. a segítségével lehet helyesen értelmezni napjaink pedagógiájának fontos célkitűzését, az aktivitást és az aktivizálást. A tevékenységgel kapcsolatban felmerülő problémákat a cikk Sz. L. Rubinstein tevékenységfelfogásának elemzése és értelmezése kapcsán végzi el.

A tanulmány ismerteti a pszichológia különféle irányainak a tevékenységről vallott felfogását. Rámutat, hogy míg egyes nyugati országok pszichológiai munkái a tevékenységet meg sem említik vagy helytelenül értelmezik — pl. tevékenység-érzésről beszélnek —, addig — Rubinstein munkásságán keresztül — a materialista pszichológiának a középpontjába került. A materialista vonalon belül is van azonban helytelen felfogás, így pl. a tevékenység és a cselekvés azonosítása. Ez a felfogás azért

helytelen, mert cselekvésnek pusztán azt a tevékenységet nevezzük, amely az ember és környezete viszonyának megváltozásával jár együtt. Rubinstein kettős tartalommal használja a tevékenység fogalmát: 1. a társadalom objektív valóságát megismerő és megváltoztató tevékenység általában; 2. az egyes ember tevékenysége, reflexműködése, viselkedése. És bár a kétféle tartalom és a viselkedés fogalmát nem határolja el pontosan, de világosan megfogalmazza, hogy a pszichológia a tevékenység pszichikus sajátosságait tanulmányozza.

A tevékenység formái a cikk szerint: 1. a megismerő tevékenység és 2. a cselekvés; amelyek közül a pszichológia a megismerő tevékenység jellegzetességeit, törvényeit jobban feltárta, mint a cselekvéseit.

A tevékenység formáin belül a további differenciálás lehetőséget is felveti a cikk, úgymint: elméleti, valamint gyakorlati megismerő tevékenység, továbbá elméleti, illetve gyakorlati cselekvés.

A tanulmány hangsúlyozza, hogy a tevékenység meghatározója az embernek a környezettel és a többi emberrel meglévő kapcsolata, amelyet viszont a szükségletek determinálnak. A személyiség társadalmi meghatározottságának feltárása fontos a pszichológiai jelenség meghatározásánál. Enélkül pl. nem lehetne megmagyarázni, miért kíséri ellentétes emóció a világűr meghódításáról szóló hír olvasását, miért olvassa ezt az egyik ember örömmel, a másik szomorúsággal.

De enélkül nem lehetne a pszichés jelenség és az agy helyes kapcsolatát sem tisztázni. Rubinstein szerint az agy a pszichológiai működésnek csupán szerve, az ember a szubjektuma. Az ember érzelmei, gondolatai az agyműködésben jönnek létre, de nem az agy, hanem az ember változtatja meg a világot, szeret és gyűlöl. E felfogás a napjainkban leginkább veszélyt jelentő irányzat, a pszichés jelenség fiziológiaként való értelmezése ellen harcol.

A pszichés tevékenységet az emberi tevékenységgel egységben kell nézni.

A cikk mint megoldásra váró feladatot jelöli meg a tevékenység és eredménye

kapcsolatának, tevékenység és az általa kialakított személyiség tulajdonságai összefüggésének elemzését.

(v. i.)

VOPROSZI FILOSZOFII, 1962. 12. SZÁM

Manfréd Buhr: A német egzisztencializmus és az ideológia refaszizálása Nyugat-Németországban

Az utóbbi években Nyugat-Németországban az egzisztencialista filozófián belül egy új irányzat jelentkezett, mely az egzisztencializmus pesszimizista jellegét akarja megváltoztatni, optimista nézeteket hirdet, s a totális állam, a nyílt diktatúra elméleti megalapozását kívánja nyújtani. Az új irányzat — amely elsősorban Bolnow nevéhez fűződik — hatása a nyugatnémet egzisztencializmus fő képviselőjének, Jaspersnek a felfogásában is lemérhető, aki legutóbbi munkáiban kifejtette, hogy az egzisztencializmus nem kapcsolódik feltétlenül a kétségbeeséshez, a pesszimizmushoz.

Bolnow a német filozófia „konjunktúra-lovagja”, aki már a fasizmus idején megpróbálta az egzisztencializmust a fasizmus szolgálatába állítani. Erre konkrét lehetőséget adtak a Heidegger és Jaspers munkáiban meglévő antihumanista tendenciák, de koncepciójuk néhány kérdésben átdolgozást igényelt. Ezért támadt Bolnow a történelem jaspersi felfogását és a „kommunikáció” fogalmát; az utóbbit nagyon bizonytalanul tartotta, mivel csak igen elvontan fejezi ki az emberi kapcsolatok szükségességét. Bolnow ezt a fogalmat a fasiszta korporáció fogalmához akarta közelebb hozni, az emberek egymásra utaltságát, társadalmi függőségét a fennálló rend mellett közös kiállásként értelmezve. Egyrészt tehát a kommunikáció átalakított fogalmából vezeti le a fasiszta rendszer szükségességét, másrészt pedig a történelmi fejlődésből, amelyet fatalista módon fog fel (Existenzphilosophie und Geschichte).

Egy másik munkájában (Das Wesen der Stimmungen) az egzisztencializmus alapvető fogalmait, a félelmet és a rettegést váltja fel optimista kategóriákkal, a szerencséével és a boldogsággal, de ezen a változtatáson túl érintetlenül hagyja a Sein und Zeit kategóriarendszerét. Legfontosabb munkájában, az 1942-ben megjelent Existenzphilosophie-ban kifejti, hogy az egzisztencializmushoz nem szükségszerűen tartozik hozzá a pesszimizmus, a kapcsolat csak átmeneti, s 1933-tól új szakasz kezdődik az egzisztencializmus történetében.

A háborút követő évek hallgatása után Bolnow 1955-ben újra kiadta az Existenzphilosophiet, néhány végleg kompromittált fasiszta fogalom átkeresztelésével. Műve új kiadásának a nyugatnémet filozófiai életben komoly visszhangja támadt, sokan pozitívan értékelték Bolnow kísérletét. Bolnow felismerte, hogy ismét kereslete van a burzsoá apologetika nyíltabb formáinak, s ezért nemsokára fellépett némileg átalakított elméletével, amelyet háború utáni főműveiben, a Neue Geborgenheitben fejtett ki. Az egzisztencializmus Bolnow féle „optimista változata” elméleti oldala annak a folyamatnak, amelynek gyakorlatát a mai Nyugat-Németországban a „paternalizmus” és az „emberi viszonyok” irányzatai jelentik.

Mi az egzisztencializmus Bolnow-féle átalakításának lényege? A gazdasági élet nyugat-németországi fellendülésére támaszkodva Bolnow kijelenti, hogy „új biztonság” jött létre a mai társadalmakban, mely megszünteti az átmeneti nyugtalanságot, s az emberek újra bíznak jövőjükben. Kidolgozza a „szerető tudat” s a „közelállók iránti szeretet” fogalmát, s ezekre egy ál kollektivistá filozófiát épít. Az egzisztencializmus kategóriarendszerét most is változatlanul átveszi, de míg a heideggeri Sein und Zeit szerint a burzsoá társadalom felszínén humanus intézmények, kölcsönös kötelezettségek rendszerét találjuk, a mélyben viszont — ha vállaljuk a filozofálás kockázatát — meglátjuk az emberi lét izoláltságát és hiábavalóságát; addig Bolnownál éppen ellenkezőleg: a felszíni harcok és ellentétek belső harmóniában olvadnak össze. Az optimizmus és a kollektívizmus a „jóléti államban” ölt testet, s ez végső soron azt bizonyítja hogy a fennálló világ a legjobb világ, még akkor is ha az ész ennek ellentmond. A Die Vernunft und die Mächte des Irrationalen című munkájában nyíltan állást foglal az irracionizmus bevezetésével, mellett a társadalomtudományokba azzal az indoklással, hogy ez nem az ész korlátozása, hanem „szellemi életünk kiszélesítése”.

Bolnow ugyanakkor nemcsak az egzisztencializmus átdolgozására, hanem az összes reakciós filozófiai irányzatok szintetizálására is törekszik. Átveszi Scheeler-

től a „megismerés mint szeretet” koncepcióját, s felhasználja a szociális konfliktusok elemzésére, elsimítására. Másrészt filozófiáját úgy jellemzi mint „antropológikus fordulatot az egzisztencialista gondolkodásban”, fellép a szubjektum egzisztencialista értelmezése ellen, felváltja az életfilozófiából kölcsönzött „totális szubjektivitás” foglamával, amellyel azt akarja kifejezésre juttatni, hogy a szubjektum a körülményektől teljesen függetlenül bármilyen hangulatnak, világnézetnek, hitnek átadhatja magát. Az életfilozófiához való közeledésre Bolnownak kettős oka van, egyrészt az életfilozófia nem kompromittálta annyira magát, mint az egzisztencializmus fasiszta irányzata, másrészt mivel befolyást gyakorolt a burzsoá filozófia összes irányzatára, így alapja lehet egy reakciós filozófiai szintézisnek, s mind-ezekben túl lehetőséget nyújt a vallásos filozófiához való közeledésre is.

Bolnow munkássága jellemző bizonyítéka annak, hogyan jelentkezik az ideológia refaszizálásának folyamata a mai nyugatnémet burzsoá filozófiában hogyan kísérlék meg megfelelő filozófiai előzményekre támaszkodva kidolgozni az egyre nyíltabban diktatorikus nyugatnémet állam elméleti megalapozását, aloptimizmusával és állkollektivizmusával alátámasztva az erősödő fasiszta tendenciákat.

(d. a.)

M. V. Popovics: A jelentés és az értelem problémájának filozófiai aspektusa

A cikk a jelentés és az értelem fogalmainak felhasználásával két kérdést vizsgál: a logikai azonosítás és az egyedi objektumok természetének problémáját.

A szerző a jel, a jelentés és az értelem G. Frege által bevezetett megkülönböztetéséből indul ki. Frege mutatott rá arra, hogy meg kell egymástól különböztetni az $a=a$ és az $a=b$ típusú azonosságokat. Ennek a megkülönböztetésnek az az értelme, hogy téves az az elképzelés, amely szerint ha $a=b$, akkor minden b -t tartalmazó kifejezésben b -t a -val lehetne helyettesíteni. Frege szerint azonosság esetén nem magukat a jeleket vagy az értelmüket (vagyis a jel hordozta információt), hanem a jelentésüket azonosítjuk. Ennél is fontosabb eredményre jut Frege, amikor a név (jel) bizonyos nemének tekinti a kijelentést, s értelmeként a kijelentés által tartalmazott gondolatot, jelentésként pedig a kijelentés logikai értékét, igaz vagy hamis voltát jelöli meg.

A jelentés és az értelem e felfogása azonban egy sor, a színónmia és az „üres osztá-

lyok” problémáival összefüggő nehézségbe ütközik. A szerző — elemezve e nehézségeket — anélkül, hogy a jelentés és az értelem logikai problémájának végső megoldására igényt tartana, leszögezi, hogy az a logikai alakulat, amelyet régebben szétfolyóan a fogalom jelentésének neveztek, igen bonyolult jellegű, és meg lehet különböztetni benne egy megismerési és egy emocionális-kifejező komponenset. Ezen túlmenően ajánlatos lenne a megismerési komponensen belül megkülönböztetni a fogalom hordozta információ összességét (értelem) és azt a „részt, amely a logikai azonosítás alapjául szolgál (jelentés). Az utóbbi bizonyos objektumnak tekinthető, amely a gondolkodásban a fogalmi „jellel” függ össze. Ez az objektum az extenzionális logika szerint közvetlenül a külvilág tárgyaival azonos, míg az intenzionális logika felfogásában ez az objektum a jelentés, amely az emberen kívül létező tárgyak és jelenségek logikai modelljeként feltárja az adott jel (név) tartalmát.

A cikk második részében a szerző, bírálva az egyedi objektumok felfogásának neopozitivist, empirikus koncepcióját, rámutat arra, hogy az alapvető problémát e kérdésben az okozza, hogy a gondolati kép tárgya sohasem az egyes, az egyedi tárgy. Az egyedi objektum jelentését (denotátumát) a valóság tárgyainak és jelenségeinek közös (általános) tulajdonságai alkotják. Ebben az értelemben nemcsak azt lehet mondani, hogy az általános az egyedi mozzanata, hanem fordítva, azt is, hogy az egyedi az általános mozzanata. Ebből következik, hogy az empirikus objektumok — bizonyos fenntartásokkal — az absztrakt objektumok különös esetei, csupán azzal (lényeges) különbséggel, hogy az absztrahálás empirikus szinten történik.

A logikai azonosítás geneziséét vizsgálva a szerző a zoopszichológia és a gyermeklélektan adataira támaszkodik. Ha az érzékelést jelnek tekintjük, állapítja meg, amelynek tárgyi jelentése van, akkor az információ, amelyet tartalmaz, vagyis a jel „értelme” az adott jel biológiai értelmével lesz azonos: meghatározza a jelölt tárgy hasznos vagy káros voltának fokát. A „tisztá érzékelés” szintjén az azonosítás nem a jelentés, hanem az értelem azonos-sága alapján történik. Az értelem alapján történő azonosítás nem teszi lehetővé a világnak mint egyedi tárgyak totalitásának a felfogását. A tárgynak mint egyedi önmagával azonos egész visszatükrözésének képességét az élőlény akkor szerzi meg, amikor képessé válik műveletek elvégzésére, vagyis elemi, „gyakorlatilag” megvalósuló analízisre és szintézisre. Ily módon az

egyedi tárgy nem denotátuma magának az érzéki képnek, azzá véglegesen csak az antropogenezis befejeződése után válik, az intellektuális tevékenységre való képesség fejlődése következtében.

Befejezésül a szerző megállapítja, hogy egyrészt a matematikai logika felvet olyan kérdéseket, amelyeket pusztán for-

mális eszközökkel megoldani nem lehet, s amelyek megoldásához más tudományoknak a közreműködésére, elsősorban a filozófiai analízis módszereire van szükség, másrészt a matematikai logika eredményei elősegíthetik a filozófia további fejlődését is.

(k. a.)